

Van Onrust in Voorspoed naar Cohesie uit Tegenspoed?

Vorig jaar zomer constateerden we in ons rapport “Onrust in Voorspoed” in Nederland – net als in veel van ons omringende landen – een groeiend gevoel van ontevredenheid en ongelijkheid in de samenleving. Dit terwijl Nederland een periode van hoge welvaart- en lage werkloosheidscijfers kende en één van de gelukkigste landen ter wereld was. Het verlies aan inbedding in de omgeving enerzijds, en het verlies aan grip op de omgeving anderzijds, verklaarden het gevoel van machteloosheid en een pessimistische blik op de toekomst bij een deel van de bevolking. Wij deden een oproep tot concrete actie om inbedding en grip weer te versterken in de samenleving. Nu we te maken hebben met een coronacrisis, lijkt deze oproep actueler dan ooit: de kern van ons maatschappelijk probleem is zichtbaarder geworden en de noodzaak tot handelen is in urgentie toegenomen. We kijken daarom terug op onze aanbevelingen van vorig jaar; in de hoop dat we het nieuwe gevoel van saamhorigheid dat in deze crisis is ontstaan ook in de toekomst vast kunnen houden.

Inbedding definiëren we als het netwerk en het vangnet dat iemand omringt. Als inbedding in de samenleving afneemt is er minder ondersteuning bij tegenslag en minder toegang tot kansen. Zo heeft de nadruk op individuele vrijheid de afgelopen decennia als keerzijde gezorgd voor meer vrijblijvende banden. Het is niet meer vanzelfsprekend dat je bij ouderen in de buurt een oogje in het zeil houdt, dat je je leven lang bij dezelfde werkgever werkt of in contact komt met mensen uit andere sociale groepen. Grip definiëren we als controle die mensen hebben om hun leven en leefomgeving naar eigen inzicht vorm te geven. Gestegen vaste lasten en de toegenomen afstand tot het besluitvormingsproces in Nederland hebben gezorgd voor groeiende verschillen van grip binnen de samenleving. Ook snelle ontwikkelingen in het digitale landschap hebben daaraan bijgedragen. Zo zijn het aantal fysieke contactmomenten afgenomen en zijn we via sociale media op de hoogte van leed aan de andere kant van de wereld, maar kunnen we er tegelijk niets aan doen. Grip heeft daarnaast een cyclisch component welke lastig te sturen is. Leeftijd, gezondheid en conjunctuur maken dat grip toeneemt of afneemt. Vooral voor groepen gekenmerkt door een lager opleidingsniveau leidt de combinatie van minder inbedding en minder grip tot (permanente) onzekerheid. Zonder een buffer, een vaste baan en een goed netwerk is er de immer aanwezige zorg voor een hobbel in de weg.

Nu we sinds een aantal weken in een vorm van lockdown zijn, zien we twee ontwikkelingen. Ten eerste blijkt dat de zorg voor een hobbel in de weg inderdaad terecht is. Achter veel voordeuren zijn de uitdagingen zich aan het opstapelen. De huidige pandemie confronteert veel mensen op een indringende manier met de gevolgen van hun mindere grip en inbedding. Vaak langs de assen die bekend zijn: geen financiële buffer en wegvallende verdiensten of kinderen die achteropraken vanwege het ontbreken van een eigen laptop. Er ontstaat stress en onzekerheid, alsook eenzaamheid en gelatenheid. Angst, bijvoorbeeld bij mensen met vitale banen om inwonende ouders te besmetten.

De vraag is bovendien hoe lang deze crisis kan voortbestaan voordat er grote sociale spanningen ontstaan. Als de ingrepen op het economische, sociale en culturele vlak een aantal maanden langer duren -niet geheel onwaarschijnlijk- staan ons forse uitdagingen te wachten. Talloze faillissementen, een snel oplopende werkloosheid, met name in de kwetsbare, laagopgeleide segmenten van de bevolking, maar ook bij starters en bepaalde

middengroepen. Onze oproep tot fundamentele verandering van de samenlevingsstructuur lijkt urgenter te zijn geworden.

Tegelijk zien we een hartverwarmende golf van saamhorigheid. Een hernieuwd respect voor vitale beroepen, online platformen en app-groepen waarin hulpvraag en -aanbod elkaar vinden binnen de gemeente, een vriendelijke bejegening van de medemens op straat. Al houden we fysieke afstand, we stappen uit de bubbel van gelijkgestemden en nemen tijd om naar elkaar te luisteren. Het vertrouwen in de premier neemt toe, die overigens zelf ook expertise boven partij stelt met de benoeming van de kopstukken tijdens deze pandemie. Betekent dit, samen met de talloze sociale initiatieven waarvan we er maar enkele benoemd hebben, dat juist tegenspoed ons land verenigt?

Wij adviseerden vorig jaar een aantal concrete acties voor overheid, bedrijfsleven en burgers van Nederland. Ten eerste, een actieve overheid die zich richt op het versterken van gemeenschappen. We zien nu een overheid die met steunmaatregelen iedereen aanspreekt, complexiteit vermindert, en de kwetsbaren in de samenleving beschermt. Daarbij doet zij nadrukkelijk een beroep op eenieder in de samenleving ("17 miljoen mensen"). Ten tweede, bedrijven die hun rol als gemeenschap begrijpen en serieus nemen. Het ene na het andere bedrijf meldt zich voor een bijdrage aan het bestrijden van de crisis: met mondkapjes, voedselpakketten en aangepaste openingstijden. Waar mogelijk wordt geïnvesteerd in bijscholing van personeel en overgestapt naar digitaal werken. En ten slotte de oproep aan onszelf om meer tijd te besteden aan en in de gemeenschap. We stellen nu wel ons netwerk open, doen boodschappen voor kwetsbaren, en passen op kinderen van een zorgmedewerker. Het aantal hulpaanbieders ontstijgt de hulpbehoevenden. Samengevat, veel van het gedrag en de maatregelen waar we in ons rapport over schreven en spraken, brengen we als samenleving nu in de praktijk.

Het gevoel van inbedding is, al dan niet tijdelijk, versterkt door het hebben van een gedeelde vijand: het covid-19 virus. We zitten in hetzelfde schuitje en worden bovendien allemaal gekort in onze individuele vrijheid. Echter, op de langere termijn kan deze crisis ook polariseren, bijvoorbeeld door schaarste. Van wc-papier tot financiële middelen en banen. Sommige mensen verliezen veel meer grip op hun leven dan anderen, denk aan zelfstandigen, ouderen en zieken. Verschillen worden uitvergroot, en voor de mensen die nu hun kwetsbaarheid ervaren zal ook de toekomst dit litteken dragen. Ze zijn zich nog bewuster van hun geringe grip en geringe inbedding.

Kortom, de kern van ons maatschappelijk probleem is zichtbaarder geworden en de aangereikte handvatten zijn in urgentie toegenomen. De uitdaging is om de veranderingen niet te laten wegsmelten zodra het coronavirus verslagen is. We zullen hard aan de slag moeten om de voorspoed die we kenden terug te winnen -met institutionele en organisatorische veranderingen- in combinatie met goede ontwikkelingen op maatschappelijk gebied die de samenleving versterken. Om vast te houden en door te zetten wat in tijden van nood mogelijk blijkt.